

NAAR EEN STIMULERENDE OMGEVING VOOR AGROFORESTRY IN VLAANDEREN. ROADMAP 1.0

Helena Tavernier, Erwin Wauters, Bert Reubens

September 2023

AGENTSCHAP
INNOVEREN &
ONDERNEMEN

Vlaanderen
is ondernemen

ILVO
Instituut voor Landbouw,
Visserij en Voedingsonderzoek

inagro
onderzoek & advies in land- & tuinbouw

UNIVERSITEIT
GENT

Bodemkundige
Dienst van België vzw

PRAKTIJKPUNT LANDBOUW
VLAAMS-BRABANT

BOEREN
NATUUR
VLAANDEREN

W
ERV
EL
beweging voor
gezonde landbouw

BOS⁺

Auteurs

Helena Tavernier – ILVO, KUL
Erwin Wauters – ILVO
Bert Reubens – ILVO

Foto's ©

Consortium Agroforestry Vlaanderen, tenzij anders vermeld

Aansprakelijkheidsbeperking

De volledige inhoud van deze publicatie wordt beschermd door het auteursrecht. De partners van het Consortium Agroforestry Vlaanderen (zijnde ILVO, Inagro, Boerennatuur Vlaanderen, Bodemkundige Dienst van België, Bosplus vzw, Universiteit Gent, Wervel vzw en Praktijkpunt Landbouw Vlaams-Brabant) verlenen echter aan alle gebruikers een gratis, wereldwijd toegangsrecht tot de publicatie en de toelating om de inhoud ervan te reproduceren, gebruiken, verspreiden en te tonen voor elke niet-commerciële doelstelling. Deze toelating is echter gekoppeld aan het correct vermelden van het auteurschap en de bijhorende eigendomsrechten.

Deze publicatie werd door de auteurs met de grootste zorg en zorgvuldigheid voorbereid. Noch de projectpartners, noch de auteurs, noch enige andere personen die betrokken werden bij de creatie, productie of totstandkoming van deze publicatie of de informatie die erin vervat zit, kan op enige wijze verantwoordelijk of aansprakelijk gesteld worden voor de juistheid, volledigheid of bruikbaarheid van enige informatie vervat in deze publicatie, noch kunnen ze aansprakelijk gesteld worden voor enige directe of indirecte schade die voortvloeit uit het gebruik van de informatie die beschikbaar gesteld wordt door deze publicatie.

Meer info en contact:

www.agroforestryvlaanderen.be
info@agroforestryvlaanderen.be

INHOUD

Samenvatting	3
Introductie	4
Achtergrond: hoe kwam deze ROADMAP 1.0 tot stand?	5
Hoofdstuk 1: het pad wetenschap en technologie	7
Uitdagingen.....	7
Kansen	9
Acties	10
Hoofdstuk 2: het pad economie	12
Markt: betaling voor producten	13
Uitdagingen en kansen in de markt voor agroforestry producten	13
Aanbevelingen/acties	15
Markt: betaling voor ecosystemendiensten.....	17
Uitdagingen en kansen	17
Aanbevelingen/acties	18
Gemeenschap gebaseerde initiatieven.....	19
Uitdagingen en kansen	19
Aanbevelingen/acties	21
Hoofdstuk 3: het pad beleid	22
Uitdagingen.....	22
Kansen	23
Aanbevelingen/acties	23
Hoofdstuk 4: het pad educatie	25
Uitdagingen.....	25
Kansen	26
Aanbevelingen/ acties	27
Hoofdstuk 5: het pad sociale omgeving.....	28
Uitdagingen.....	28
Kansen	29
Aanbevelingen/acties	29
Referenties.....	30

5 PADEN OM AGROFORESTRY TE STIMULEREN

HET PAD WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE

Via dit pad wordt voortgebouwd op eerder onderzoek om het ontwerp, aanleg en beheer van agroforestry systemen verder te optimaliseren. Lange termijn proeven moeten het plaatje van kennis rond agroforestry compleet maken.

HET PAD ECONOMIE

Welke economische opportuniteiten bieden zich aan voor agroforestry? Verdienmodellen zoals korte keten en nichemarkten, betaling voor ecosysteemdiensten, en werken met samenwerkingen tussen boeren, burgers en andere ketenactoren worden onder de loep genomen.

HET PAD BELEID

Via een open gesprekscultuur met de bevoegde instanties wordt getracht om met steunmaatregelen en verbeteringen in wetgeving rond agroforestry aan de noden van agroforestry landbouwers te voldoen.

HET PAD EDUCATIE

Wetenschappelijke resultaten bereiken een publiek van landbouwers en studenten via de E-academie. Met de verschillende tools van de Agroforestry Planner kan iedereen zelf aan de slag gaan met agroforestry ontwerp.

HET PAD SOCIALE OMGEVING

Om een gunstige omgeving voor de landbouwer te creëren om met agroforestry te starten moet ook zijn of haar omgeving deze plannen steunen. Via een open netwerk met voorbeeldboerderijen kan een breed publiek met agroforestry kennismaken.

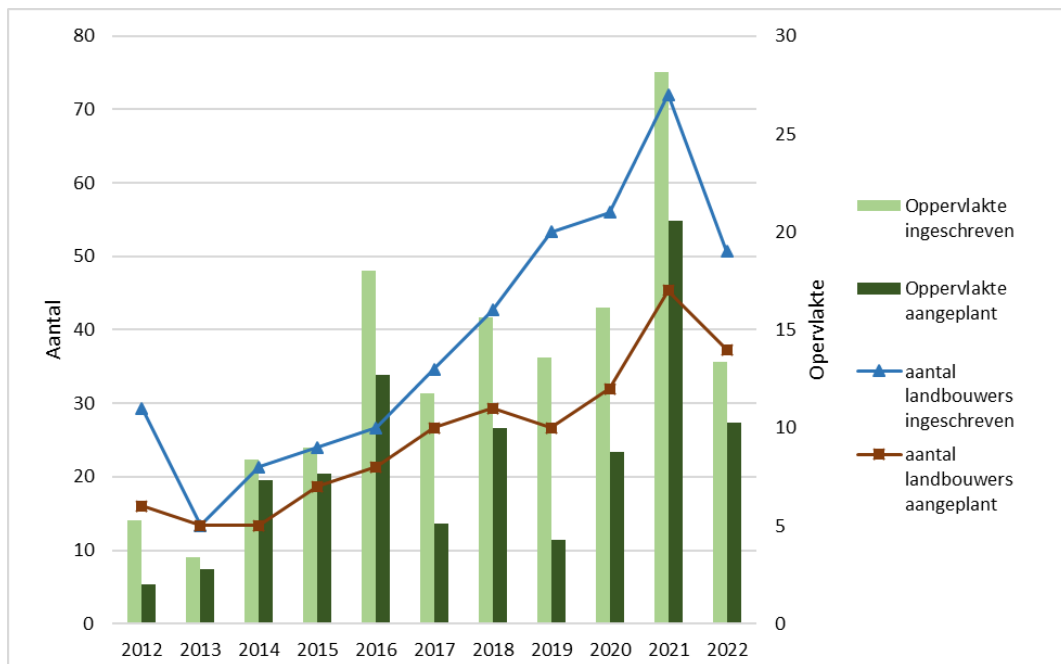

INTRODUCTIE

Agroforestry oftewel boslandbouw wordt gedefinieerd als een landbouwsysteem waar bomen of struiken doelbewust gecombineerd worden met een landbouwgewas of landbouwdieren op eenzelfde perceel. Deze landbouwworm komt in verschillende vormen voor. Traditioneel hebben we in Vlaanderen de meer klassieke vormen zoals hoogstamfruitboomgaarden of populierenweides met begrazing, knotwilgen langs de rand van een perceel en heggen en houtkanten. Maar ook meer moderne vormen van agroforestry zoals alley cropping, waarbij rijen bomen afgewisseld worden met rijen gewas, maken hun opgang. Agroforestry heeft als landbouwworm veel potentieel onder de vorm van de ecosysteemdiensten die het levert. Het draagt bijvoorbeeld bij aan regulerende diensten zoals bescherming tegen erosie, klimaatadaptie via een bufferende werking, en klimaatmitigatie onder de vorm het opslaan van koolstof via boomwortels, houtige biomassa en bladval. Agroforestry levert meerdere producten zoals noten, fruit en hout (producerende diensten). Bomen en struiken voorzien daarnaast in schuilplaatsen en habitats voor tal van organismen wat de biodiversiteit zeker ten goede komt. Ook cultureel draagt deze vorm van landbouw bij: het kan namelijk gebruikt worden in het herstel van traditionele landschappen met erfgoedwaarde of een troef vormen voor agrotourisme.

Sinds de invoering van de boslandbouwsubsidie in Vlaanderen in 2011, werd zo'n 243,7 ha agroforestry met behulp van deze subsidie aangeplant (Figuur 1). Het werkelijke areaal agroforestry ligt evenwel hoger: er wordt geschat dat dit areaal dubbel zo hoog ligt en gefinancierd werd met eigen middelen of met behulp van andere kanalen¹ zoals via de Regionale Landschappen, de Boomgaardenstichting of het (voormalige) voedselbosfonds.

¹ Een compleet overzicht is terug te vinden in de kennisfiche 'Overzicht financiële en praktische ondersteuning bij aanplant en beheer van bomen en struiken op of langs landbouwpercelen' op de site van Agroforestry Vlaanderen via de volgende link: [Overzicht financiële en praktische ondersteuning bij aanplant en beheer van bomen en struiken op of langs landbouwpercelen - Agroforestry \(agroforestryvlaanderen.be\)](https://agroforestryvlaanderen.be/overzicht-financiële-en-praktische-ondersteuning-bij-aanplant-en-beheer-van-bomen-en-struiken-op-of-langs-landbouwpercelen-agroforestry)

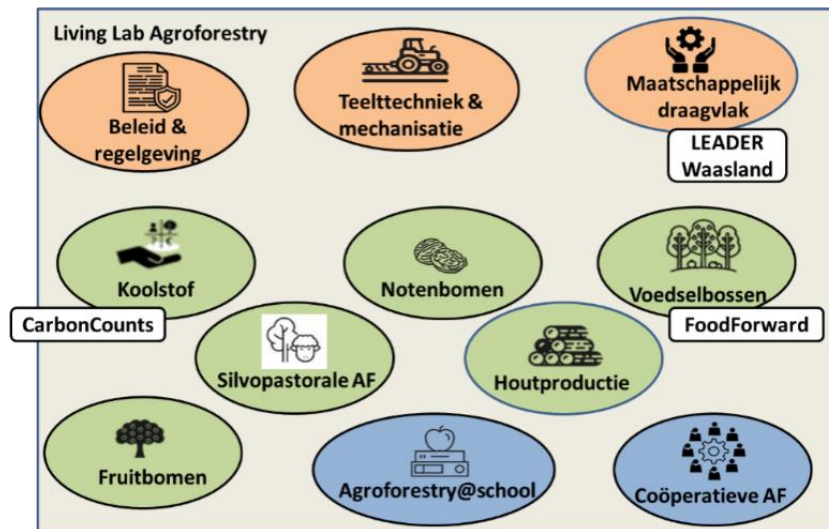
Figuur 1: Evolutie van het aantal aanvragen (inschrijvingen), het aantal effectieve aanplantingen en het agroforestry areaal in Vlaanderen aangelegd via de boslandbouwsubsidie. Gegevens zijn per jaar weergegeven.

Het doel van deze Roadmap is om een overzicht te geven op welke manier agroforestry tot een evenwaardige optie gemaakt kan worden voor landbouwers als andere vormen van landbouw. Om deze reden worden huidige knelpunten en kansen in kaart gebracht en gezocht naar oplossingen en acties ter stimulering van agroforestry in Vlaanderen.

ACHTERGROND: HOE KWAM DEZE ROADMAP 1.0 TOT STAND?

In deze Roadmap bekijken we welke kansen en uitdagingen er anno 2023 spelen voor agroforestry in Vlaanderen en welke acties we kunnen ondernemen om opportuniteiten te benutten en knelpunten te overwinnen. Om deze knelpunten, kansen en mogelijke acties in kaart te brengen werd gebruik gemaakt van data uit verschillende projecten: onder meer data uit het VLAIO [Agroforestry 2025 project](#), [‘Nood aan Noot’](#), [‘FarmLIFE’](#) en gerelateerde projecten.

De voornaamste brok gegevens die we hebben gebruikt, komt uit het Agroforestry 2025 project. In dit project werden initieel 9 actieclusters opgericht, elk rond een specifiek thema (AF@school, coöperatieve agroforestry, notenbomen in agroforestry, fruitbomen in agroforestry, houtproductie, koolstofopslag, teelttechniek en mechanisatie, voedselbossen en silvopastorale agroforestry oftewel agroforestry met dieren). In deze actieclusters werden verschillende actoren, waaronder landbouwers, onderzoekers, beleidsactoren, verwerkers en middenveldorganisaties, samengebracht om te overleggen over knelpunten en kansen voor agroforestry per thema. Daarnaast werden ook oplossingen en acties bedacht en samen uitgewerkt. Uit de eerste bijeenkomsten bleek dat twee overkoepelende thema's nog een aparte actiecluster verdienen: maatschappelijk draagvlak voor agroforestry en beleid en regelgeving. Alle actieclusters worden weergegeven in Figuur 2. Daarbij wordt ook gevisualiseerd welke vervolprojecten zijn ontstaan uit de schoot van bepaalde actieclusters.

Figuur 2: 11 actieclusters uit het VLAIO Agroforestry 2025 project met vermelding van eruit voortgekomen nieuwe projecten.

Binnen het project FarmLIFE werd verder een hele reeks masterclasses (zijnde thematische trainingen, cursussen en veldbezoeken) rond agroforestry georganiseerd, waarbij in elke masterclass ruimte gelaten werd voor discussie tussen deelnemers. Ook hier werden interessante inzichten bekomen en meegenomen. In het project 'Nood aan noot' werd een marktstudie naar het potentieel van Belgische notenteelt en vermarkting uitgevoerd. Daarvoor werden gesprekken aangegaan met verschillende actoren uit deze keten. Waar nodig werd ook gebruik gemaakt van rapporten van andere projecten, websites van de overheid en handelaren. Deze data werd geanalyseerd volgens het SWOT model: sterktes, zwaktes, opportuniteiten en bedreigingen.

Voor het analyseren en structureren van de verkregen gegevens maken we gebruik van het kader ontwikkeld door (Borremans et al. 2019). Zij identificeerde vijf ontwikkelingspaden om te bewandelen en agroforestry in Vlaanderen te stimuleren: het wetenschappelijke en technologische pad, het economische pad, het pad beleid, het educatie pad en als laatste het sociale pad. Het wetenschappelijke en technologische pad legt zich toe op onderzoek naar de productiviteit, compatibiliteit en optimalisatie van agroforestry systemen. Het economische pad kijkt naar hoe landbouwers aan financiering kunnen geraken om agroforestry op te starten maar ook hoe ze hieruit een rendabel verdienmodel kunnen halen. Het pad beleid tracht een overzicht te houden over het beleid via bestaande regelgeving en steunmaatregelen die relevant zijn voor agroforestry en om deze bij te sturen ten voordele van agroforestry toepassers. In het educatie pad wordt gefocust op strategieën om de kennis over agroforestry bij (toekomstige) landbouwers en andere relevante actoren te verhogen. Via het laatste pad, het sociale pad, wordt gekeken hoe we de sociale omgeving van de landbouwer ondersteunend kan zijn voor de landbouwer om met agroforestry te starten en hoe we de maatschappij hierbij kunnen betrekken.

Elk hoofdstuk is zo opgebouwd dat eerst de structurele uitdagingen en kansen worden besproken, waaraan telkens een paar concrete voorbeelden worden gekoppeld. Deze voorbeelden zijn niet exhaustief maar proberen een beeld te geven van wat er momenteel leeft en welke voorbeelden kunnen inspireren. Vervolgens wordt getracht om vanuit deze uitdagingen en kansen, oplossingen en acties aan te reiken. In de sectie 'acties en aanbevelingen' wordt telkens een relevante greep van (lopende) acties en aanbevelingen gedaan.

HOOFDSTUK 1: HET PAD WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE

Landbouwers die met agroforestry aan de slag gaan, worden vaak geconfronteerd met een veelheid aan uitdagingen op vlak van teelttechniek, mechanisatie, beheersing van ziekten en plagen, het maken van de juiste keuzes qua teelt(rotatie) en boomsoort. Elke keuze of beslissing heeft een invloed op het eindresultaat, het opzetten van een agroforestry systeem is kennisintensief. Om van agroforestry een werkbaar landbouwmodel te maken, is het belangrijk om wetenschappelijke inzichten te vergaren, kennis en ervaringen samen te brengen en ondersteuning te bieden bij het nemen van beslissingen.

Samenvatting 1: Strategische acties binnen het pad 'Wetenschap en technologie'

- ✓ Lange termijn proeven op meerdere locaties. Het onderzoek focused onder meer op optimalisatie boom - gewas ontwerp, teeltcombinaties, laat uitlopende notenrassen, en productieve opvulling van de boomstroken. Voor deze lange termijn proeven moet een structurele financiering gezocht worden.
- ✓ Het Agroforestry Planner platform met de interactieve tools die een landbouwer onder andere helpt bij het ontwerp van een agroforestry systeem, wordt regelmatig geüpdatet met de laatste resultaten van onderzoek.
- ✓ Machines uit de noten- en fruitteelt zijn vaak al nuttig voor agroforestry. De kennis over deze machines (Wat? Hoe? Wanneer?) wordt is gedeeltelijk gebundeld en zal nog uitgebreid worden.
- ✓ Om het wetenschappelijk inzicht in de economische haalbaarheid van agroforestry te vergroten, worden kosten-baten analyses uitgevoerd voor 12 casestudies.

Figuur 3: Samenvatting acties binnen het pad 'Wetenschap en technologie' waar momenteel aan gewerkt wordt.

UITDAGINGEN

Landbouwers maken zich zorgen over eventuele productiviteitsverliezen van hun gewassen bij agroforestry door competitie voor licht en water tussen gewas en boom en het verlies aan oppervlakte dat gebruikt kan worden voor het telen van gewassen. Zeker nu de druk op Vlaamse landbouwgrond zo hoog is en de prijzen van landbouwgrond stijgen door speculatie en gebruik van landbouwgronden voor andere doeleinden zoals het houden van paarden, voelen landbouwers de druk om hun grond zo productief mogelijk in te zetten. Er is dus een nood aan inzicht in en optimalisatie van productiviteit in agroforestry systemen. De laatste jaren is er al vooruitgang geboekt in het vergaren van kennis rond productiviteit van akkerbouw met agroforestry maar in bijvoorbeeld het domein groententeelt in agroforestry is er nog een kennishiaat. Deze nood aan kennis zet zich ook verder in een nood naar oplossingen vanuit de wetenschap en technologie: hoe kan de productiviteit van een agroforestry systeem geoptimaliseerd worden? Is er een aangepast ontwerp mogelijk gericht op optimale productiviteit? Welke boomrassen zullen het goed doen in de toekomst? Met welke gewassen/dieren worden deze het best gecombineerd?

Om voorgaande vragen te kunnen beantwoorden, is lange termijn onderzoek naar agroforestry systemen van groot belang. Lange tijd was hiervan geen sprake in Vlaanderen. Het Consortium Agroforestry Vlaanderen zet zich echter in om lange termijn proeven op te zetten en te monitoren. Deze experimenten worden opgebouwd, vooral rond combinaties gewas-boom (onder andere met laat uitlopende walnotenbomen). Wat echter nog ontbreekt zijn lange termijn proeven in silvopastorale context. De lange termijn proeven worden ondersteund in opeenvolgende agroforestry projecten. Om continuïteit te waarborgen is echter structurele financiering nodig.

Naast de lange termijn proeven naar combinaties tussen boom en gewas, is onderzoek naar geschikte boomsoorten en boomrassen nodig. Een voorbeeld hiervan is het genetische veredelingsonderzoek naar populierenrassen voor houtproductie. Traditioneel was het INBO (instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) hierin gespecialiseerd maar omwille van besparingen werd deze onderzoekstak stopgezet. Nochtans is dit onderzoek wel van belang. Populieren zijn immers interessant omdat ze snel groeien en dus binnen een redelijke termijn te vermarkten zijn. We zien daarnaast ook dat steeds meer boomsoorten geconfronteerd worden met vaak nieuwe en moeilijk aan te pakken ziekten en plagen. In de toekomst verwachten we (mede door klimaatverandering) dat deze problematiek verder zal toenemen: hierop moeten we kunnen anticiperen.

Het toepassen van agroforestry heeft ook veel praktische implicaties voor een landbouwer. Bijvoorbeeld het beheer van agroforestry percelen, o.a. in verband met mechanisatie voor aanleg, beheer en oogst van de bomen en in de boomstroken. Het gebruik van landbouwmachines bedoeld voor meer traditionele of grootschalige landbouwsystemen, is niet altijd mogelijk in agroforestry systemen. Er is nood aan aangepaste, veelal kleinere machines om tussen de stroken en tussen de bomen te kunnen laveren zonder de bomen te beschadigen. Voor machinebouwers is agroforestry echter nog een nichemarkt. Met uitzondering van een paar kleinere spelers, achten grotere fabrikanten het vaak nog niet opportuun om nieuwe machines op maat te ontwikkelen.

Ook het beheer van agroforestry systemen roept nog veel vragen op: hoe omgaan met ziekten en plagen in dit diverse systeem? Hoe moet onkruidbestrijding aangepakt worden? Ziekten en plagen moeten bekeken worden via geïntegreerde plaagbestrijding: deze methode leunt op principes als preventie, monitoring/identificatie en remediëring. Door preventie en goede monitoring wordt getracht zo weinig mogelijk gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken. Hierbij gaat ook aandacht naar functionele agrobiodiversiteit: de diversiteit in insecten, vogels en zoogdieren kan gebruikt worden als natuurlijke plaagbestrijding. Het diverse karakter van agroforestry systemen maakt dit niet altijd even eenvoudig voor de landbouwer. De kennis die er momenteel is, zit ook vaak verspreid bij enkele experts, organisaties en ervaringsdeskundigen. Deze inzichten moeten kritisch beoordeeld worden en gebundeld zodat de landbouwer er voordeel mee kan doen.

Naast kennis op meer biofysisch vlak is er ook een nood aan meer wetenschappelijk inzicht in de economische haalbaarheid van agroforestry. Op dit moment is hier een gebrek aan, onder meer door een gebrek aan data van toepassers. Zeker in vergelijking met meer gangbare productiesystemen (melkveehouderij, varkenshouderij, akkerbouw, etc.) waar tal van referentiewaarden (zoals een normenboek) en rendabiliteitsrapporten over bestaan. Dit wordt nog bemoeilijkt door het feit dat agroforestry-systemen vaak veel heterogener zijn dan de eerder genoemde productiesystemen zodat veralgemeningen op basis van de schaars beschikbare data niet steeds even relevant zijn.

KANSEN

Naast uitdagingen in het wetenschappelijke pad, zijn er ook heel wat kansen terug te vinden. Hieronder wordt een selectie van voorbeelden weergegeven.

Een eerste voorbeeld is terug te vinden in het [Agroforestry Planner](#) platform. De bestaande wetenschappelijke inzichten omtrent combinaties en keuzes in het ontwerp en beheer van agroforestry systemen worden momenteel gebundeld en aangeboden onder de vorm van een aantal digitale, beslissingsondersteunende tools binnen het Agroforestry Planner platform van het Consortium Agroforestry Vlaanderen. Deze tools helpen landbouwers, adviseurs en andere toepassers bijvoorbeeld bij het maken van een concreet ontwerp voor een agroforestry perceel. Zo is er de BETULA tool, waarbij de gebruiker stap per stap geleid wordt door de verschillende keuzes en aspecten die aandacht verdienen, van doelstelling en boomsoortenkeuze tot effectieve inplanting en aandachtspunten inzake onderhoud en beheer. Deze tool wordt regelmatig 'up to date' gehouden. Daarnaast is er ook een kosten-baten tool (INTACT) volop in ontwikkeling, die een inschatting maakt van de kosten en baten die bij het ontwerp komen kijken.

De nood aan advies aan landbouwers blijkt hoog. Naast deze interactieve tools die zelfstandig door iedereen gebruikt kunnen worden, is er ook een online kennislouk met thematische infofiches en biedt het Consortium Agroforestry Vlaanderen individuele bedrijfsbegeleidingen en advies aan bij het ontwerp van agroforestry percelen. Een optie waar veelvuldig gebruik van gemaakt wordt: dit jaar kregen vroegen en kregen 20 landbouwers bedrijfsbegeleiding. Om deze tools en informatiefiches relevant te houden worden ze regelmatig geüpdatet met de nieuwste inzichten uit de praktijk en lopende onderzoeksprojecten. Voorlopig wordt voor deze kennisverspreiding in onderzoeksprojecten telkens budget ingepland maar een structurele financiering ontbreekt. Het zou interessant zijn wanneer deze service verder geprofessionaliseerd worden en eventueel verder ontwikkeld tot een onafhankelijke advies organisatie.

Het tweede kans komt voor uit de inmiddels opgezette lange termijn agroforestry proeven. De afgelopen tien jaar werden reeds op consequente wijze een set praktijkpercelen opgevolgd. Daarnaast is recent ook een start genomen voor lange termijn experimenten onder gecontroleerde omstandigheden, op percelen van drie Vlaamse onderzoeksinstituten (ILVO, Inagro, Praktijkpunt Landbouw Vlaams-Brabant). Voorlopig gaat de aandacht bij deze proeven vooral naar de performantie en optimalisatie van gewasopbrengsten in systemen met akkerbouw. In de eerste jaren is er weinig competitie tussen gewas en boomcomponent voor licht en water. Verder onderzoek zal uitwijzen wanneer de competitie te groot wordt en andere gewassen aangeraden zijn. Ook het potentieel van een reeks hazelaarsrassen, laat uitlopende walnotenrassen en schaduwtolerante gewassen wordt bestudeerd. Daarnaast gaat er aandacht naar een productieve opvulling van de boomstrook en houtproductie. In eerste instantie worden deze proeven gedeeltelijk uitgevoerd via artificiële schaduwopstellingen met netten, later worden beloftevolle combinaties uitgetest in echte agroforestry systemen bij landbouwer-ambassadeurs. Om het behoud van deze lange termijn proeven op lange termijn te verzekeren is er nood aan structurele financiering om deze percelen te onderhouden en op te volgen. Het Consortium Agroforestry Vlaanderen plant een bijeenkomst om samen een toekomstvisie rond deze proeven uit te schrijven.

Kansen voor technologie is een mogelijke samenwerking met het project 'Boer Bricoleur!'. In dit project worden landbouwers ondersteund die zelf aan de slag gaan bij het bouwen van machines en ander aangepast materiaal. Bouwplannen en materiaallijsten van de ontworpen

machines worden voor iedereen beschikbaar gesteld. Ook voor agroforestry systemen zouden landbouwers samen aan de slag kunnen gaan om samen op maat gemaakte machines te ontwikkelen.

ACTIES

Hieronder vermelden we enkele van de acties in het wetenschappelijke en technologische domein. Sommige van deze acties worden opgenomen door deelnemers uit de Agroforestry 2025 actieclusters.

- Uitbreiding van het [Agroforestry Planner](#) platform: de boomsoortenmatrix die gebruikt wordt om de boomsoortenkeuze te begeleiden wordt uitgebreid met soorten en rassen uit de fruit- en notenteelt. Op deze manier kunnen boomkenmerken per variëteit bekeken worden. Er werd ook gekeken of het mogelijk was om een inschatting te maken van de hoeveelheid koolstof die opgeslaan wordt in de bomen en bodem van een agroforestry systeem. Daarvoor werd de CARAT rekentool ontwikkeld door BDB, ILVO en UGent, en intussen ingebouwd in de planner. Deze rekentool wordt in de toekomst verder geoptimaliseerd en er zal ook bekeken worden of de koolstofberekening rechtstreeks gekoppeld kan worden aan de ontwerptool BETULA. Op dezelfde manier wordt ook gezocht naar mogelijkheden om de kosten-baten tool (INTACT) te koppelen aan de ontwerptool, zodat bij de ontwerp oefening meteen een inschatting toegevoegd kan worden van de kosten die nodig zijn en van de mogelijke baten die je plan zullen opbrengen. Het vinden van aangepaste realistische data voor dit model is nog een uitdaging en noopt tot samenwerking met mensen op het veld in binnen-en buitenland .
- **Machines uit de (klein)fruit- en notenteelt** zijn vaak ook heel bruikbaar in agroforestry context. Om dit potentieel ten volle te benutten, is een goed overzicht van deze machines, hun nut, hun toepassingsgebied en kosten nodig. Deze informatie zal beschikbaar gesteld worden in kennisfiches. Momenteel is dit al gebeurd voor oogstmachines in notenteelt. Een slimme rekentool in de Agroforestry Planner (Mimosa) laat zien welke oogstmachine je het beste neemt bij jouw bedrijf.
- Enkele leden van de actiecluster 'houtproductie in agroforestry' proberen de **heropstart van het veredelingsprogramma populier** bij het INBO weer op de agenda zetten. Daarvoor kaarten ze deze problematiek aan bij de Bosalliantie van het kabinet Demir en binnen het Bosforum.
- In verschillende actieclusters van Agroforestry 2025 wordt ernaar gestreefd om zoveel mogelijk correcte informatie en ervaringen van landbouwers omtrent beheersing van onkruid, ziekten en plagen te bundelen in kennisfiches en te delen. Vooral in voedselbossen is vraag naar zulke informatie. Door de veelheid aan soorten in zo'n systeem en de interacties die ze aangaan is het voor veel voedselbosboeren niet helemaal duidelijk waar ze precies op moeten letten en welke strategieën ze kunnen gebruiken om problemen op te lossen. De actiecluster voedselbossen en FoodForward maken hierrond dan ook een gids.
- Het verkrijgen van **structurele financiering voor de lange termijn proeven agroforestry** om boom - gewas evolutie te bekijken, is van groot belang. Daarnaast is het ook interessant om na te denken over lange termijn agroforestry proeven met silvopastorale systemen. Het zou interessant zijn om naar analogie met het 'pluimveeloket' en het 'rundveeloket' ook een 'agroforestry-loket' op te richten waar landbouwers (en andere actoren) met hun vragen over agroforestry terecht kunnen.

- Om het hiaat in economische kennis te dichten, zijn een aantal acties aan de gang. Er werd een model ontwikkeld om **kosten-baten analyses** van een agroforestry-bedrijf te kunnen uitvoeren. Op basis van dit model worden 12 fictieve agroforestry scenario's doorgerekend. Hiervoor worden verschillende actoren die deelnemen aan het Agroforestry 2025 project bevestigd om realistische scenario's met actuele data te ontwikkelen. Het doel hiervan is om kennisfiches te ontwerpen die landbouwers een idee geven van mogelijkheden en economische haalbaarheden. Dit wordt uitgebreid naar een tool die mogelijke kosten voor een agroforestry-ontwerp weergeeft. Deze tool wordt ingebouwd in de Agroforestry-planner. Momenteel werden al enkele fiches gepubliceerd: '[Walnoten combineren met melkvee](#)' en '[Hazelnotenteelt combineren met leghennen](#)' en we werken aan de fiches waarbij combinaties tussen fruitteelt, noten en varkens bekeken worden. Daarnaast sleutelen we volop aan de cases voedselbossen en noten met akkerbouw.

HOOFDSTUK 2: HET PAD ECONOMIE

Zoals in de inleiding al werd aangehaald, is het areaal aan agroforestry in Vlaanderen eerder beperkt. Redenen hiervoor zijn een gebrek aan kennis over agroforestry en de mogelijke troeven ervan, maar sterker nog een gebrek aan economische stimulansen die agroforestry aantrekkelijk en haalbaar maken voor landbouwers. Nochtans zijn er veel mogelijke stimuli terug te vinden, onder andere in initiatieven van de overheid en door opportuniteiten in de markt en de gemeenschap. Initiatieven komende van de overheid worden in hoofdstuk 3 besproken. Opportuniteiten uit de markt en de gemeenschap worden in dit hoofdstuk onder de loep genomen. Opportuniteiten uit de markt zijn tweeledig: enerzijds kan er gefocust worden op de producten uit agroforestry systemen maar anderzijds ook op de diensten die ze leveren zoals koolstofopslag en klimaatmitigatie. Deze stimuli moeten verder ontdekt en gekneed worden voor toepassing voor agroforestry.

Samenvatting 2: Strategische acties binnen het pad 'Economie'

- ✓ **Betaling voor producten**
 - Het ontwikkelen van een digitale platform om contacten en inspiratie te bieden om het verdienmodel van agroforestry-boeren te ondersteunen.
 - Zaa tuinen kunnen een nieuwe afzetmarkt vormen. Leden van de actiecluster hout brengen dit thema aan bij de Bosalliantie.
- ✓ **Betaling voor ecosysteemdiensten**
 - Koolstofopslag blijkt potentieel te hebben bij agroforestry systemen. Om dit goed in de kaart te brengen werd de CARAT tool ontwikkeld om de opslag bij agroforestry te gaan inschatten.
- ✓ **Gemeenschap gebaseerde initiatieven**
 - Welke preferenties hebben consumenten rond Community Supported Agriculture? Deze vraag beantwoorden kan helpen om CSA uit te bouwen als een ondersteunend middel voor agroforestry

Figuur 4: Samenvatting van de acties binnen het pad 'Economie' waar momenteel aan gewerkt wordt.

MARKT: BETALING VOOR PRODUCTEN

Met de 'producten' in de categorie 'betaling voor producten' worden zowel producten afkomstig van de boomcomponent (hout, noten, fruit, etc.) als producten van de gewas- of diercomponent bedoeld. Het vermarkten van deze producten kent specifieke uitdagingen maar biedt ook kansen. Hieronder gaan we eerst dieper in op kansen en uitdagingen voor de markt van voedselproducten en daarna focussen we op twee concrete voorbeelden, namelijk de houtmarkt en de mogelijkheid van zaadtuinen.

UITDAGINGEN EN KANSEN IN DE MARKT VOOR AGROFORESTRY PRODUCTEN

Voedingsproducten

Eén van de voornaamste uitdagingen is dat de huidige marktwerking niet afgestemd is op agroforestry bedrijven. De (lange) keten werkt met grote hoeveelheden, een beperkte diversiteit in aanbod en de boer is prijsnemer. Agroforestry wordt daarentegen gekenmerkt door een divers aanbod met veelal kleinere hoeveelheden. Zeker voor systemen als voedselbossen die werken met een grote verscheidenheid aan planten in meerdere lagen, is het moeilijk om via de meer traditionele weg met een groothandelaar afzet te vinden. Daarnaast is het nog niet duidelijk of er (voldoende) vraag is bij consumenten naar specifieke agroforestry producten. Op dit ogenblik kennen veel consumenten agroforestry nog niet en is het niet duidelijk of ze eventueel een meerprijs willen betalen voor producten afkomstig uit een agroforestry systeem. Een meerprijs is vaak nodig om de verhoogde arbeidskost die landbouwers ervaren met agroforestry, te dekken. Het zoeken naar alternatieve afzetkanalen is dus noodzakelijk. Agroforestry boeren kunnen opteren voor korte keten initiatieven, inzetten op beleving, zoeken naar een nichemarkt en/of gebruik maken van een label of andere vorm van herkenbaarheid.

Meer en meer landbouwers vinden hun weg naar korte keten initiatieven zoals een hoevewinkel, een eigen webwinkel, een boerenmarkt, een samenwinkel² of een automaat. In het korte keten bedrijfsmodel neemt de boer zelf het heft in handen en wordt prijszetter in plaats van prijsnemer. Alhoewel korte keten niet het enige afzetkanaal voor agroforestry is, heeft het veel potentieel. Belangrijk bij het starten van een korte keten initiatief is om aandacht te hebben voor het verhaal van je bedrijf. Verhaal gestuurde communicatie zorgt voor een betere klantbinding en helpt dus in het verzekeren van de afzet. Agroforestry en het hoe en waarom hiervan, kan een extra troef zijn in het verhaal van een bedrijf. Het brengt vaak ook een soort van educatiecomponent mee, waar landbouwers veel voldoening uithalen en waarmee agroforestry ook meer bekendheid en potentieel ook meer draagvlak bij burgers kan krijgen. Sommige landbouwers die deelnamen aan de agroforestry actieclusters gaven ook aan dat autonomie en hun zelfstandigheid belangrijk is, iets wat zeker mogelijk is met korte keten. Je kan er je eigen draai aan geven en vaak ook hogere prijzen vragen dan in de supermarkt. Met het uitbreken van de coronacrisis in 2020 kregen korte keten initiatieven een boost. Vele burgers wilden terug kennismaken met de oorsprong van hun voedsel en ook het duurzaamheidsstreven kreeg een duwtje in de rug. Sinds de inflatiecrisis is deze aandacht

² Een samenwinkel wil lokaal, ecologisch en fair werken voor zowel de boer als de eter en wil een sterke betrokkenheid van burgers en boeren. Meer info: <https://wervel.be/wat-is-een-samenwinkel-en-waar-vind-je-ze/>

echter terug gaan liggen en stagneren de korte keten initiatieven, zelf meer dan voor de coronacrisis. Agroforestry boeren die willen starten, hebben echter het voornoemde voordeel van een troef in marketing met storytelling én ze kunnen gebruik maken van begeleiding en steun van organisaties zoals '[Steunpunt Korte Keten](#)' en '[Innovatiesteunpunt](#)'. Begeleiding als deze is zeer nuttig want het opstarten van een korte keten initiatief is niet voor iedereen weggelegd. De juiste motivatie, persoonlijkheid en vaardigheden zijn hiervoor nodig³.

Als agroforestry boer kan je ook inzetten op een bepaalde nichemarkt. Door in te zetten op producten die niet gemakkelijk te verkrijgen zijn in de traditionele markt, heb je vaak een verzekerde afzet. Een voorbeeld is een brouwerij die experimenteert met nieuwe smaken voor hun bieren. Een samenwerking met agroforestry boeren die een speciaal ras kers aanbieden, kan zo zorgen voor een exclusief biertje.

Nog een strategie die al geopperd werd, onder meer door landbouwers in de actieclusters, is om een agroforestry-label te starten. Aan dit label zouden dan producten uit agroforestry herkend kunnen worden en in theorie kan er dan een meerprijs gevraagd worden. Consumenten zijn echter steeds meer onderhevig aan 'label-moeheid'. Ze komen in aanraking met heel veel labels en merken ze daardoor juist minder op of weten niet goed waarvoor ze precies staan. Een alternatieve optie naast een nieuw agroforestry-label, is om aan te sluiten bij een bestaand 'eco-label' zoals de recente 'eco-score'. Dit label heeft al naamsbekendheid, springt in het oog en is duidelijk qua lay-out. Het systeem leunt dicht aan bij de nutriscore en scoort producten op basis van de duurzaamheid van A(goed, groen) naar E (slecht, rood). Deze ecoscore legt echter wel geen nadruk op agroforestry als systeem, wat jammer is voor de naamsbekendheid en draagvlak voor agroforestry.

Hout

Door de maatschappelijke evolutie naar een multifunctioneel bosbeheer en Europees beleid zoals de Natura 2000 doelstellingen, ligt in Vlaanderen de nadruk bij bosbeheer meer en meer op de ecologische functie en minder op de productiefunctie. Agroforestry, waar wel ruimte is voor de productiefunctie, kan dus van betekenis zijn voor de binnenlandse houtproductie. Hout is een product van lange termijn en gaat dus inherent gepaard met onzekerheid. Stormen, plagen en ziekten kunnen een impact hebben op bomen in agroforestry percelen. Dit zorgt samen met veranderingen in de industrie voor zeer variabele houtprijzen. In 2021 haalden de prijsstijgingen en bevoorradingsproblemen voor hout het nieuws. Momenteel stabiliseren de houtprijzen voor loofhout en voor naaldhout dalen ze zelfs. Om te kunnen omgaan met deze variabele prijzen kan je als agroforestry boer inzetten op verschillende soorten hout. Niet op elk perceel dezelfde boomsoort of ras gebruiken maakt het systeem weerbaarder tegen klimaatverandering en ziekten en plagen. Als prijzen dalen voor een bepaalde soort hout, kan je ook even wachten met kappen totdat de prijzen weer stijgen.

Agroforestry bedrijven zullen vooral kleinere loten hout aanbieden. Om deze reden kunnen ze eventueel meedoen aan de groepsverkopen die Bosgroepen regelt. Bosgroepen bundelt loten van kleinere boseigenaars om zo een hogere prijs te kunnen onderhandelen met houthandelaren. Ook lokale houtzagerijen bieden een kans aan agroforestry handelaren. Zij hebben vaak nog oog voor bepaalde niche specialiteiten en werken soms op maat eventueel met een mobiele houtzaag indien nodig. Contact leggen met een lokale zagerij is haalbaarder voor landbouwers dan hout te moeten exporteren. Kleine houtzagerijen in België krijgen het echter steeds moeilijker: het aantal zagerijen in België evolueerde van 330 in 1992 naar 95 in 2020. Inlands (loof)hout wordt meer en meer opgekocht door Aziatische landen die meer

³ Lees meer over het korte keten bedrijfsmodel in *Guiot. O (2022) Succesfactoren korte keten, ILVO (Instituut voor Landbouw, Visserij en Voedingsonderzoek)*

bieden dan inlandse zagerijen. Deze trend maakt het lokale houtzagerijen moeilijk om hun stock aan te vullen. De overheid doet al enige moeite om lokale houtzagerijen te ondersteunen met de organisatie van Vlaamse Houtparken. Zo wil het lokale houtverwerkers de mogelijkheid geven om kwaliteitsvolle stammen per stuk aan te kopen. Om het voortbestaan van lokale houtzagerijen te vrijwaren is er echter meer nodig, stelt de Belgische houtconfederatie.

Zaadtuinen

Bomen in agroforestry context kunnen ook gebruikt worden om zaadmateriaal te oogsten en te verkopen. In Vlaanderen is er een tekort aan 'zaadtuinen', bossen waar zaden en noten van bomen met een 'aanbevolen herkomst' worden geoogst. Vanuit ecologisch standpunt wil de overheid het aanleggen van bossen met inheems plantgoed stimuleren. Daarom is het gebruik van zaad of plantsoen van aanbevolen herkomst één van de criteria om subsidies voor een bebossing te krijgen. Momenteel liggen zaadtuinen vanwaar boomkwekerijen zaad van aanbevolen herkomst oogsten op terreinen van het Agentschap Natuur en Bos (ANB) en het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek (INBO). Door tijdsgebrek krijgen deze terreinen niet overal voldoende aandacht waardoor onderhoud en opbrengst dikwijls beter kan. De oogst gebeurt door de boomkwekerijen, in een periode waarin deze sector het al erg druk heeft met de verkoop (augustus – oktober). Agroforestry percelen, waar er dikwijls meer licht is, lijken een goed alternatief: struiken (*Cornus sanguineum*, *Corylus avellana*, *Crataegus monogyna* en *laevigata*, *Euonymus europaeus*, *Frangula alnus*, *Ilex aquifolium*, *Prunus spinosa*, *Rhamnus cathartica*, *Rosa canina*, *Viburnum opulus* etc.) kunnen in de onderetage van een boomstrook (met o.a. *Acer campestre*, *Alnus glutinosa*, *Carpinus betulus*, *Prunus padus*, *Sorbus aucuparia* etc.) gekweekt worden. De zaadoogst zou ook kunnen plaatsvinden door de landbouwer.

AANBEVELINGEN/ACTIES

Hieronder volgt een greep uit de acties en aanbevelingen voor betalingen voor een product. Sommige van deze acties worden actief opgenomen door deelnemers uit de Agroforestry 2025 actieclusters.

- Om vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen in korte keten en niche markten voor agroforestry, kan een **digitale marktplaats** interessant zijn. Dit digitaal platform kan een plaats aannemen waar bepaalde lijsten worden gedeeld. Deze lijsten kunnen dan onder andere de volgende informatie bevatten: aanbieders van plantgoed, aanbieders van bepaalde kleine machinerie die gebruikt kan worden in agroforestry context, contactgegevens van loonwerkers, verwerkers van fruit en noten (sap, confituur, olie), lijsten met vragen van bedrijven naar bepaalde producten etc. Agroforestry- telers zijn dikwijls op zoek naar dit soort info. Op deze manier is het bijvoorbeeld mogelijk om logistieke samenwerking aan te gaan. Dit platform kan deel gaan uitmaken van het Agroforestry Planner platform. Ook hier weer is het van cruciaal belang om deze informatie regelmatig een update te geven. In de actiecluster voedselbossen en in het project [Foodforward](#) wordt er samengewerkt met LinkedFarm om de mogelijkheden voor een soort digitale marktplaats, een 'voedselbosmarkt', te verkennen. Hiervoor wordt inspiratie gehaald bij andere platformen zoals Smartsymbiose, Bioforum en het Food Forest Institute platform.
- Om landbouwers te steunen in houtverkoop kan een samenwerking aangegaan worden met **Bosgroepen** die houtloten van kleinere boseigenaars koppelt om een

betere prijs te onderhandelen. Om deze reden werd Bosgroepen vzw betrokken bij de actieclusterwerking van Agroforestry 2025.

Vlaamse bosboomkwekerijen staan achter het idee van **zaadtuinen** bij agroforestry landbouwers. Om van dit idee een werkelijkheid te maken is toestemming nodig van het ANB en het INBO. Leden uit de actiecluster 'houtproductie' brengen dit idee naar voor bij bijeenkomsten van de Bosalliantie.

MARKT: BETALING VOOR ECOSYSTEEDIENSTEN

Naast producten biedt agroforestry ook diensten aan, de zogenaamde 'ecosysteemdiensten'. Voorbeelden zijn koolstofopslag, erosiereductie, verhoogde waterkwaliteit of buffering tegen weersextremen. Bomen bieden ook bescherming voor dieren tegen wind, regen en hitte.

UITDAGINGEN EN KANSEN

Agroforestry biedt onder andere volgende ecosysteemdiensten aan: koolstofopslag, klimaatbuffering, waterregulatie, erosiereductie en verhogen van de functionele biodiversiteit. Ecosysteemdiensten bieden duidelijke voordelen voor de landbouwer en de maatschappij maar zijn vaak moeilijk om te zetten in een geldwaarde. Er bestaan methoden om ecosysteemdiensten financieel te waarderen zoals het inschatten van vermeden reductiekosten, vermeden schadekosten, kijken naar marktprijzen voor gelijkaardige producten en/of het bepalen van voorkeuren en de bereidheid tot betalen voor een bepaalde dienst (willingness to pay). Deze methoden bieden echter maar een inschatting en veelal zijn ze nog niet van toepassing. Ecosysteemdiensten dienen vaak niet rechtstreeks of niet alleen de boer maar de hele maatschappij. Nochtans betaalt vaak enkel de boer om ze in stand te houden. Een eerlijke waardering en verdeling in de kosten is dus nodig.

Een onderscheid maken voor ecosysteemdiensten enkel uit agroforestry is moeilijk. Landbouwers kunnen ook ecosysteemdiensten leveren uit andere maatregelen, waarbij de te nemen stap vaak minder groot is, zoals het inzaaien van akkerranden. Bovendien is de finaal geleverde dienst vaak het resultaat van een combinatie van maatregelen. Een eerste stap in dit complexe verhaal is dan wellicht ook om agroforestry in te brengen en aan te kaarten binnen systemen die al bestaan of ontwikkeld worden om ecosysteemdiensten te waarderen. Rond vergoeding voor koolstofopslag schieten op dit moment allerlei initiatieven uit de grond. Zo zijn er sommige bedrijven zoals onder andere [Claire CO2](#) en [Soil Capital](#) die een brug willen slaan tussen initiatieven van koolstofopslag en bedrijven die CO2 uitstoot willen compenseren. Het zijn niet altijd bedrijven die intermediaire speler zijn in het verhaal van koolstofvergoedingen. Ook lokale gemeenten, overheden en andere organisaties kunnen deze rol opnemen. Voorbeelden zijn [BOS +](#) (via [Treecological](#)) in België en het programma van Label Bas Carbone via '[La Méthode haies](#)' door de Franse overheid. Via contracten wordt er met een bepaalde frequentie een vergoeding betaald na controle van koolstofopslag maatregelen en/of een meting van het koolstofgehalte. Leidende principes bij deze koolstofvergoedingen zijn additionaliteit (extra koolstofopslag), permanentie en 'no carbon leakage' (geen compensatie via een andere tak). Sommige van deze initiatieven werken met een hybride systeem. Ze werken bijvoorbeeld met een contract waarbij er in jaar 0 en in jaar 5 een koolstof meting plaatsvindt. In de jaren daartussen wordt gecontroleerd of de te nemen maatregelen voor koolstofopslag gebeuren. Landbouwers krijgen dan tussentijdse vergoedingen op basis van kengetallen voor de maatregelen die ze nemen. Blijkt uit de meting in jaar 5 dat er meer opslag plaatsvond dan verwacht dan krijgt de boer een bonus. Het nadeel bij zulke systemen is wel dat landbouwers die al geruime tijd hun best doen om koolstof in de bodem op te slaan, de zogenaamde pioniers, niet veel meer kunnen toevoegen en dus vergoedingen missen. Om de inschattingen van koolstofopslag beter te maken, werd door BDB, ILVO en UGent gewerkt aan

de **CARAT** tool. Deze tool is gebaseerd op het RothC model en gebruikt zowel klimaat data als perceel gegevens zoals bodemeigenschappen, gewasrotatie en mestgebruik⁴.

Culturele ecosysteemdiensten zoals een mooi landschap en bewaring van erfgoed kunnen makkelijker monetair gevalideerd worden. Heel wat landbouwers zijn al bezig met een soort van hoevertoerisme. Wandelen en fietsen op het platteland, een rondleiding op het bedrijf en dan een ambachtelijk ijsje eten, zijn niet te missen activiteiten in een (verlengd) weekend. Sommige bedrijven bieden ook logies aan. Tiny houses en glamping (glamoureuus kamperen) zijn tegenwoordig heel populair. Voedselbozeigenaren zetten vaak ook in op verbredende activiteiten zoals bijvoorbeeld kookworkshops, 'hoe start je met je voedselbos' cursussen en oogstfeesten. Voor deze voedselbosboeren blijken deze verbredende activiteiten vaak cruciaal te zijn voor de rendabiliteit van het bedrijf.

Fondsen uit de **private sector en middenveldorganisaties** willen vaak projecten ondersteunen die ecosysteemdiensten leveren. BOS+ bijvoorbeeld, heeft een klimaatbossenfonds waarmee ze grondeigenaren willen ondersteunen in de aanplant van een bos (vroeger ook voedselbossen). Dit doen ze door 80% van de kost van de benodigde bomen te dragen. In de periode 2020-2021 werden een 15tal concrete aanvragen gedaan waarvan er 5 uiteindelijk sponsoring kregen, goed voor 3,54 ha

Landbouworganisatie De Landgenoten, wil dan weer een steentje bijdragen aan ecologische landbouw door landbouwers te helpen in hun zoektocht naar grond. Er is namelijk een hoge nood aan betaalbare landbouwgrond. De gemiddelde prijs van een hectare landbouwgrond steeg in de eerste helft van 2021 tot 53 760 euro, een stijging met 10,3% tegenover het voorgaande jaar. Het beperkte aanbod en de lage rentevoeten zijn oorzaken van deze prijsstijging. In tijden van stijgende prijzen voor landbouwgrond is een fonds als dat van De Landgenoten broodnodig, zeker voor startende boeren. De Landgenoten is een organisatie met een stichting en een coöperatie. Het geld dat aandeelhouders en schenkers inbrengen wordt gebruikt om landbouwgrond te verwerven. Deze landbouwgrond wordt dan enkel verpacht aan boeren die met agroecologische principes werken. Momenteel bezit De Landgenoten 43 ha landbouwgrond, waarvan 13 agroecologische boerderijen van gebruik maken. Ook agroforestry boeren kunnen hier aankloppen voor een aanvraag om grond van hen te pachten. Op de website van De Landgenoten wordt dan een portret en plan gepresenteerd om grondeigenaren en sponsors aan te trekken.

AANBEVELINGEN/ACTIES

- Het Consortium houdt alle relevante koolstofopslag projecten zoals *CarbonCounts* en *CarbonConnects* in het oog zodat de opgedane kennis zo snel mogelijk met agroforestry boeren gedeeld kan worden.
- Om de mogelijkheid van een koolstof markt in Vlaanderen (België) te ontwikkelen moet onderzocht worden of er betalingsbereidheid is bij compenserende bedrijven voor koolstofkredieten en welke soort formule van kredieten en contract de voorkeur wegdraagt bij landbouwers. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van diepte-interviews bij deze actoren of keuze-experimenten.

⁴ Lees meer over vergoedingen voor koolstofopslag in 'Annys S., Facq E., Beirinck, S. Lemeire E. & Ruysschaert G. (2022) A system analysis of carbon farming schemes in support of the wider implementation of carbon farming in Flanders (Belgium)'

GEMEENSCHAP GEBASEERDE INITIATIEVEN

UITDAGINGEN EN KANSEN

Initiatieven uit de gemeenschap kunnen heel breed gezien worden: gaande van kleine bijdrage in de crowdfunding voor een aanplant tot het nemen van aandelen in een boerderij. Deze samenwerkingen tussen boer en burger worden aangegaan om bepaalde risico's en investeringen te delen. Hier onderscheiden we drie soorten engagementen tussen boer en maatschappij: een boer-burger overeenkomst (bv. crowdfunding), een boer-burger samenwerking en een samenwerking tussen een boer en een andere schakel in de keten of een instelling. Onder een **boer-burger overeenkomst** hebben we de voorbeelden van crowdfunding en crowdlending. Crowdfunding is een alternatieve vorm van financiering waarbij (startende) ondernemers, die soms moeilijk toegang krijgen tot de traditionele financieringskanalen, voor een bepaald project online geld inzamelen bij het grote publiek. Meestal investeren mensen uit je omgeving in je project (vrienden, familie, kennissen, burens etc.). een voorbeeld kan gevonden worden in de 'adopteer een boom actie' van voedselbos Forest Farm om bomen aan te kopen. Crowdlending of een winwinlening is een vorm van crowdfunding: hiermee kunnen burgers via een lening rechtstreeks geld verstrekken aan ondernemingen die financiering zoeken. Dit soort leningen wordt gesteund door de overheid en kan voordelen opleveren voor beide partijen: de kredietgever krijgt een belastingkrediet van 2,5% en de overheid staat garant voor 30% van de lening. De kredietnemer heeft dan weer voordeel bij een lening met lage rente en het niet moeten voorleggen van een waarborg. De moeilijkheid voor de ondernemer is om mensen in zijn of haar netwerk te overtuigen om geld te ontfemen. Om de zoektocht naar potentiële investeerders te vergemakkelijken bestaan er platformen die kredietgevers- en nemers proberen matchen. Het aantal boeren dat gebruik maakt van een winwinlening is sinds 2006 in stijgende lijn. Uit cijfers van registratie bij een mediatorplatform bleek dat winwinleningen in de sector landbouw, visserij en bosbouw steeg van 1 registratie in 2006 voor een bedrag van 50 000 euro naar 225 registraties voor een totaalbedrag van ongeveer 7,25 miljoen euro in 2021. Kredietgevers worden vooral gevonden in de naaste kring: vrienden, familie en kennissen. Slechts 7% vraagt hulp aan investeerders⁵.

Een **boer-burger samenwerking** gaat verder qua engagement. We onderscheiden hier twee vormen van zo'n samenwerking: een Community Supported Agriculture (CSA) bedrijf en een boer-burger coöperatie. Deelnemers nemen daarvoor een abonnement aan het begin van het jaar en betalen vooruit voor voedingsproducten voor een heel jaar. CSA's kunnen vele formules hebben gaande van zelfpluk tot voedselpakketten die aan huis geleverd worden. Bij een boer-burgercoöperatie gaat de samenwerking nog verder: deelnemers (coöperanten) nemen één of meerdere aandelen in boerderijbedrijf en delen dus samen met de boer in het investeringsrisico. Een voorbeeld van zo'n boer-burger coöperatie kan gevonden worden bij Pomona in het Waasland. De twee oprichters brachten een groep gezinnen samen die wilden investeren in het project. Met een groep die groot genoeg was gingen ze op zoek naar landbouwgrond en geïnteresseerde boeren. Nu deze boerderij draait wil de organisatie groepen mensen in andere regio's helpen om hetzelfde te doen.

⁵ Bron: persoonlijke communicatie met Participatiemaatschappij Vlaanderen

Boer-burger samenwerkingen hebben duidelijke voordelen maar ook enkele nadelen. Dit maakt dat deze vorm van afzet niet voor iedere boer of consument geschikt is. Het delen in oogstrisico kan mits genoeg stabiele deelnemers voor een stabiel en eerlijk inkomen zorgen voor de landbouwer in kwestie. Het delen in investeringsrisico kan voor startende boeren zonder kapitaal het verschil betekenen om toch te kunnen starten met hun bedrijf.

Deze vormen van samenwerking tussen boeren en burgers vragen wel veel vaardigheden van de landbouwers die zich tot deze vorm wenden. Deze landbouwers moeten goed en helder kunnen communiceren met de deelnemers, conflicten kunnen bemiddelen, sociale media beheren en marketingvaardigheden gebruiken om deelnemers te werven en te behouden. Dit vraagt veel tijd en zorgt er soms voor dat de werk-privé balans niet helemaal in evenwicht is. Dit laatste kan voornamelijk bij de opstart, die veel organisatiewerk omvat, een probleem zijn.

Bij dit soort samenwerkingen verliest de boer bovendien een stuk autonomie: hij of zij kan niet meer volledig alleen over de bedrijfsvoering beslissen. Nochtans wordt 'eigen baas' zijn door veel landbouwers hoog in het vaandel gedragen. Ook de burgers gaan een tijdsinvestering aan: ze komen oftewel zelf oogsten op de boerderij of hun voedselbox afhalen. Bij sommige boer-burger samenwerkingen is er ook een kalender van evenementen en 1 of 2 werkdagen. Dit soort initiatieven versterkt de sociale cohesie van de buurt en kan voor de landbouwer ook voordelen meebrengen: verschillende deelnemers brengen verschillende vaardigheden en talenten mee. Er kan bijvoorbeeld iemand tussen de deelnemers zitten die goed is in websitebouw en die de landbouwer daar wel wegwijs in wil maken. Deze sociale dimensie kan echter ook sommige mensen afschrikken met het argument van tijdstekort.

Investeren in een boerderijaandeel of vooruit betalen voor een voedselabonnement is niet voor iedereen weggelegd: vooral hoge inkomens gezinnen nemen hieraan deel. Al zijn er wel al initiatieven die een gespreide betaling aanbieden voor gezinnen die het hier moeilijker mee hebben. Deelnemers werven en behouden blijkt niet altijd een gemakkelijke klus te zijn door deze verschillende factoren maar een goed verhaal zoals boslandbouw en het persoonlijke verhaal van de boer kunnen helpen.

Boer-burger samenwerkingen dichterbij een stad hebben het vaak gemakkelijker om deelnemers te werven dan zo'n initiatieven op het platteland, daar waar veel mensen zelf een moestuin hebben en van meer groen in hun omgeving kunnen genieten. De coronacrisis heeft ervoor gezorgd dat burgers terug willen weten waar hun voeding vandaan komt. Er was plots meer interesse in korte keten initiatieven zoals CSA's. Deze grote aandacht is terug wat gaan liggen maar de bekendheid van deze initiatieven bij het brede publiek is zo toch groter geworden.

Heel wat projecten en organisaties zoals Rurant vzw willen dit soort initiatieven graag ondersteunen. Het project 'BurgerBoeren' van Rurant vzw bijvoorbeeld wil een lerend netwerk vormen om burgers en boeren te laten kennismaken met het coöperatieve model en werkt samen met Pomona. BurgerBoeren wil een algemeen fasenmodel voor een opstart van een coöperatieve boerderij in Vlaanderen ontwikkelen. Inspiratie hiervoor halen ze bij Herenboeren in Nederland. Deze organisatie werkt ook via het coöperatieve model en heeft ondertussen al 18 boerderijen en nog verschillende in oprichting. Er worden verschillende bezoeken en uitwisselingen met Herenboeren georganiseerd om te leren van elkaar.

Naast samenwerkingen tussen boeren en burgers zijn er natuurlijk nog andere samenwerkingen mogelijk. Landbouwers kunnen samenwerken met **verschillende schakels**

in de keten. De CSA boerderij Het Polderveld werkt bijvoorbeeld samen met het ziekenhuis AZ Steno in Knokke. Een ander voorbeeld is boerderij De Wassende Maan die geregeld kinderen van een naburige school ontvangt om hen kennis te laten maken met het boerderijleven. De school neemt ook onrechtstreeks voeding af bij deze boerderij doordat de catering die bij hen levert werkt met groenten en fruit van bij De Wassende Maan. Zelf koken is voor veel scholen echter onhaalbaar geworden door de strenge regels van het FAVV en de verwachting van goedkope maaltijden bij veel ouders. Nog een ander voorbeeld is de brouwerij 3 Fonteynen: zij zijn op zoek naar nieuwe smaken voor hun bieren en willen gerust met agroforestry boeren samenwerken die nieuwe fruitrassen proberen.

Het is duidelijk dat een samenwerking in de keten niet het gemakkelijkste instrument is om je verdienmodel mee op te bouwen. Toch zijn er veel mogelijkheden in samenwerkingen tussen boer en andere actoren in de keten. Dit maakt de kans groter dat er iets passend gevonden wordt voor een bepaald bedrijf of voor een bepaalde landbouwer. Al deze samenwerkingen zijn uiteraard niet exclusief voor agroforestry: ook andere landbouwvormen kunnen hiervan gebruik maken.

AANBEVELINGEN/ACTIES

- In de actieclusters kwamen verschillende bezorgdheden voor het werven en behouden van deelnemers voor boer-burger samenwerkingen naar voor. Wat zijn de juiste technieken en welk segment spreken we het beste aan? Om deze vragen te kunnen beantwoorden moet er een duidelijk zicht komen op de voorkeuren van consumenten rond deze initiatieven: welke componenten vinden consumenten aantrekkelijk aan deze initiatieven en welke componenten doen hen twijfelen om deel te nemen? Om deze vraag op te beantwoorden werd een **keuze-experiment** opgesteld rond CSA's. In zo'n keuze-experiment krijgen consumenten verschillende scenario's van mogelijke CSA boerderijen voorgelegd. Telkens moeten de consumenten kiezen aan welke CSA ze willen deelnemen. Op deze manier wordt het mogelijk relatieve voorkeuren, een betalingsbereidheid en potentieel interessante segmenten consumenten in kaart te brengen. Het is de bedoeling om deze informatie te delen met de actieclusterleden en geïnteresseerde CSA boeren.
- Agroforestry 2025, Pomona en Rurant houden contact om kennis- en ervaringsuitwisseling mogelijk te maken over coöperatieve boslandbouw. Activiteiten zoals bezoeken en rondleidingen staan open voor actieclusterleden en geïnteresseerden.
- Pomona vzw zet zich in om in andere regio's dan het Waasland ook coöperatieve boslandbouwbedrijven uit de grond te stampen. Het actieclusterplatform kan worden gebruikt om mogelijk geïnteresseerden te laten kennis maken met deze plannen. Momenteel is er veel belangstelling voor een nieuwe boer-burger coöperatie met agroforestry in de Vlaamse Ardennen. De zoektocht naar landbouwgrond en een beschikbare boerderij is begonnen.

HOOFDSTUK 3: HET PAD BELEID

Ondanks de vele stappen vooruit in de afgelopen jaren, blijven er veel onzekerheden en onduidelijkheden bestaan rond wet- en regelgeving. Het versterken van de affiniteit van beleidsactoren met de praktijk op het terrein, en daarbij het hanteren van een meer oplossingsgerichte benadering eerder dan een controlerende benadering, dringt zich zeer urgent op. Maar ook een onderlinge afstemming tussen beleidsactoren van diverse domeinen en niveaus dringt zich op met het oog op het verder wegwerken van barrières en tegenstrijdigheden, en het verduidelijken van de regelgeving.

Samenvatting 3: Strategische aanbevelingen binnen het pad 'Beleid'

- ✓ Het beleid rond agroforestry is momenteel heel versnipperd. Daarom moet het beleid over instanties heen meer samenwerken en met systemische en constructieve blik oplossend gaan werken in plaats van eerder een controleblik aan te houden.
- ✓ Voorzie (financiële) ruimte voor landbouwers om hen te laten experimenteren met agroforestry. Laat hen projectvoorstellen indienen waarbij de meest beloftevolle projecten een bepaalde periode via advies en financiële middelen ondersteund wordt.
- ✓ Voorzie middelen om structureel een agroforestry – loket uit te bouwen waar iedereen met vragen terecht kan.

Figuur 5: De voornaamste beleidsaanbevelingen.

UITDAGINGEN

Bij het toepassen van agroforestry kan het correct naleven van de wetgeving uitdagend zijn omdat er zoveel zaken zijn om op te letten: van de toelating om agroforestry toe te passen, subsidies voor de aanplant, regels rond boslandbouw en landbouwdieren, tot het kappen van de bomen of het oogsten van vruchten. Maar ook daarna, bij de verdere verwerking en vermarkting van de (vaak grote diversiteit aan) producten uit agroforestry systemen, is de regelgeving best complex en veelzijdig te noemen. Veel landbouwers die willen omschakelen naar agroforestry of startende landbouwers vinden vandaag de weg nog niet in de huidige wet- en regelgeving rond agroforestry. Een volledig overzicht van de huidige wet en regelgeving wordt regelmatig geüpdatet en is terug te vinden op de pagina '[Wetgeving en subsidie](#)'.

Uit het overzicht van de huidige regel -en wetgeving rond agroforestry blijkt dat deze zeer complex is, over verschillende wetteksten zit en er verschillende instanties voor bevoegd zijn. Niet alleen is het moeilijk voor landbouwers om te weten waar ze allemaal rekening mee moeten houden, deze versnippering van wetgeving maakt het ook moeilijker om voor verandering te pleiten omdat verschillende instanties aangesproken moeten worden. Naast de wetgeving rond agroforestry zelf, ervaren landbouwers momenteel in het algemeen veel administratieve druk. Landbouwers moeten in orde zijn met hun verzamelaanvraag, de mestbank, het FAVV, hun fytolicensie etc. De aanvraag voor een boslandbouwsubsidie en onderhoudssubsidie vraagt ook heel wat administratief werk. Deze last verminderen door de

aanvragen te bundelen, te centraliseren en te vereenvoudigen, kan agroforestry aantrekkelijker gemaakt worden. Ten slotte kwam tijdens de actieclusterbijeenkomsten nog een andere zorg naar boven die algemeen geldt voor de landbouwsector: de spanning om de open ruimte. Starters in de landbouw hebben het moeilijk om geschikte grond tegen een redelijke prijs te vinden. Oorzaken hiervan zijn velerlei: speculatie op landbouwgronden, 'verpaarding', toenemende bebouwing en de spanning tussen natuur en landbouw. Zoals eerder al vermeld werken o.a. de landgenoten aan oplossingen voor dit probleem. Ze wijzen ook de overheid op hun verantwoordelijkheid en maken beleidsaanbevelingen.

KANSEN

In Vlaanderen kan je als landbouwer genieten van verschillende steunmaatregelen voor agroforestry. Ook hierover heeft het Consortium Agroforestry een mooi overzicht voorzien op de pagina '[Wetgeving en subsidie](#)'.

Een andere manier, naast subsidies en een verbeterde regelgeving, waarop de overheid (zowel Europese als Vlaamse) agroforestry ondersteunt is door middel van de financiering van verschillende onderzoeksprojecten rond agroforestry zoals onder andere [DigitAF](#) (ontwikkelen tools voor agroforestry ontwerp en beheer), [ReForest](#) (oplossingen voor agroforestry in Europa), [Foodforward](#) (mogelijkheden voor voedselbossen in Vlaanderen) en [Agroforestry 2025](#).

Via een open dialoog tussen het Consortium Agroforestry Vlaanderen, de actiecluster deelnemers van het Agroforestry 2025 project en beleidsinstanties zoals het departement Landbouw en Visserij, het Agentschap Natuur en Bos, het FAVV, het Agentschap Onroerend erfgoed etc. wordt er ook gestreefd naar een verbetering van bestaande wetgeving en steunmaatregelen. De ervaring van het Consortium en de goede contacten onderling, bevorderen dit proces.

AANBEVELINGEN/ACTIES

Hieronder wordt een greep uit de acties en aanbevelingen omtrent wet- en regelgeving weergegeven:

- De wet- en regelgeving rond agroforestry is complex en versnipperd over verschillende instanties heen. Dit maakt het voor het beleid moeilijk om naar het grotere geheel te kijken. Hierdoor worden innoverende (pionierende) landbouwers momenteel vaker afgeremd dan gestimuleerd in hun vernieuwing. In plaats van steeds controlerend te willen zijn, zou het beter zijn om samen met deze landbouwers naar constructieve oplossingen te werken. Veelbelovend is de [Vlaamse voedselstrategie](#) (Go4Food) waar getracht wordt om verschillende beleidsdomeinen te laten samenwerken om een gedragen toekomstvisie en aanpak rond ons voedselsysteem te ontwikkelen. Daarbij is er aandacht voor innovatie: met [Voedselveranderaars](#) heeft het beleid inspirerende voorbeelden verzameld voor een beter voedselsysteem, waaronder onder andere voedselbossen. Ook de [voedseldeals](#) bieden kansen voor agroforestry. In deal 8 bijvoorbeeld, wordt gefocust op het stimuleren van kansen en het wegwerken van hindernissen voor agro-ecologie. De regering maakt geld vrij voor onderzoek naar

agro-ecologische praktijken. Een ander voorbeeld is deal 10 waarbij onderzocht wordt hoe boeren vergoed kunnen worden voor carbon farming. Het rapport met aanbevelingen is er. Nu is het aan het Vlaamse beleid om deze aanbevelingen ter harte te nemen. Deze veelbelovende voedselstrategie kan immers pas een succes worden als het beleid deze verzamelde aanbevelingen en onderzoeksresultaten vertaalt naar gerichte en concrete acties en maatregelen.

- In het huidige beleid is er weinig aandacht voor de economische kant van het agroforestry verhaal. Nochtans is economische onzekerheid iets wat landbouwers nog doet twijfelen om aan agroforestry te beginnen. Het beleid zou met maatregelen moeten komen om landbouwers ruimte te geven om met een economisch verdienmodel te experimenteren. Laat landbouwers projectvoorstellen rond een verdienmodel indienen en de meest beloftevolle zouden dan ondersteund worden om op te starten via financiële middelen en bedrijfseconomische raad.
- Het beleid moet overwegen om steun te bieden aan een structureel loket dat vragen van landbouwers over agroforestry beantwoordt en zich inzet om de nieuwste inzichten rond agroforestry te verspreiden bij het juiste doelpubliek.
- Het project Agroforestry 2025 wil samen met de actiecluster deelnemers **problemen met de huidige regelgeving in kaart brengen en deze aankaarten** bij de bevoegde instanties (o.a. het Agentschap Natuur en Bos en het Departement Landbouw en Visserij). Het is ook mogelijk om out-of-the box te denken in deze bijeenkomsten. Er is bijvoorbeeld geopperd dat landbouwers bij de overheid een (goedkope) lening zouden moeten kunnen aangaan om agroforestry plannen te realiseren. Dit idee is (nog) niet verder opgepikt. Wat wel al gebeurde is het toetsen van het ontwerp van de nieuwe boslandbouwsubsidie aan de actieclusterleden. Dit was een waardevol moment van feedback en uitwisseling tussen overheid en gebruiker. Helaas werd er niet grondig genoeg rekening gehouden met de aanbevelingen van gebruikers in die fase van uitwisseling. Daarnaast verdienen de volgende onderwerpen nog aandacht: vereenvoudiging administratie verzamelaanvraag en subsidieaanvraag en toegang tot grond voor (startende) landbouwers. Dit laatste topic is geen exclusief probleem voor agroforestry: alle landbouwers voelen nu de spanning om ruimte in Vlaanderen. Dit moet dus breder aangepakt worden. Om deze reden moeten we de vinger aan de pols houden bij organisaties als Fian en De Landgenoten. Deze organisaties pleiten voor een gemakkelijker toegang voor agro-ecologische boeren aan land. Dit doen ze door middel van beleidsvoorstellen die ze grondig aftoetsen bij hun doelpubliek. Het idee van een 'grondenbank' werd ook al geopperd bij de actiecluster deelnemers: de overheid (Vlaamse Landmaatschappij, VLM) zou dan gronden opkopen en deze verpachten aan landbouwers met agroecologische voorstellen, waaronder agroforestry.

HOOFDSTUK 4: HET PAD EDUCATIE

Om van wetenschappelijke inzichten tot toepassing van deze inzichten te komen bij landbouwers, is vaak nog een weg af te leggen. De verkregen kennis moet behapbaar bij de juiste doelgroepen terecht komen. Hier ligt een rol weggelegd voor ons onderwijs in alle niveaus. 10 jaar geleden had het landbouwonderwijs nog weinig interesse in agro-ecologie en agroforestry maar de interesse begint te stijgen, iets waar we met het Consortium Agroforestry Vlaanderen graag op willen inspelen door onder andere online lesmodules te ontwikkelen.

Samenvatting 4: Strategische aanbevelingen binnen het pad 'Educatie'

- ✓ Op de groeiende interesse in agro-ecologie in het onderwijs, willen we inspelen met de online lesmodules agroforestry. Om het gebruik van deze tool te stimuleren moet het bestaan ervan wijd gekend zijn. Hiervoor moet samengewerkt worden met landbouwhogescholen, landbouwadviseurs en landbouworganisaties.
- ✓ Het uitgebreide en aangepaste platform van de Agroforestry Planner kan een breder bereik kennen door landbouwadviseurs en landbouworganisaties te betrekken en hen deze tools te leren gebruiken zodat ze dit kunnen doorgeven aan hun achterban.
- ✓ De actiecluster van Agroforestry 2025 biedt een mooi lerend netwerk voor verschillende actoren in agroforestry. Er moet bekeken worden hoe dit op de lange termijn in leven gehouden kan worden.

Figuur 6: de voornaamste acties die nog te nemen zijn in het pad 'Educatie'.

UITDAGINGEN

Bij veel landbouwers is er nog relatief weinig kennis rond agroforestry en bomen. Ook veel landbouwers die er wel al van gehoord hebben en wel geïnteresseerd zijn, weten vaak niet waar ze moeten beginnen: voor welk agroforestry systeem kies ik het best? Welke bomen en/of struiken kies ik? Hoe kan ik mijn agroforestry producten het best oogsten? Hoe verkoop ik mijn producten? Ook landbouwers die al gestart zijn met agroforestry zitten soms nog met praktische vragen die later opkomen. Traditionele landbouwadviseurs kunnen hen vaak nog niet helpen: ze kennen het systeem zelf nog niet of staan er weigerachtig tegenover. Ook in het beleid (bv. Gemeentelijk niveau) is nog niet iedereen op de hoogte over wat agroforestry precies is. Landbouwonderwijs (en onderwijs in het algemeen) had tot voor kort weinig aandacht voor agroforestry. Een inhaalbeweging is hier nodig. Doelgerichte disseminatie is één van de taken van het Consortium Agroforestry Vlaanderen en blijft dus voorlopig broodnodig.

KANSEN

Waar er eerst heel weinig aandacht was voor agroforestry (en agro-ecologie) begint dit onderwerp meer en meer zijn plaats te vinden in landbouwscholen. In secundaire landbouwscholen maakt agro-ecologie nu zelfs deel uit van de leerplannen. Er is dan ook steeds meer nood aan lesmateriaal rond agro-ecologie. Stilaan wordt er bijvoorbeeld meer lesmateriaal rond agro-ecologie gedeeld op KlasCement, een website waar leerkrachten en andere organisaties lesmateriaal gratis delen met elkaar.

Ook in het hoger onderwijs groeit langzaam de interesse naar agro-ecologie en agroforestry. Het consortium Agroforestry Vlaanderen wordt af en toe gecontacteerd door verschillende hoger onderwijsinstellingen om input te geven bij opleidingen zoals casussen delen om te bespreken in de les, externe begeleider of jury te zijn van een thesis, een gastles te geven etc. Daarnaast begint in het brede publiek ook de interesse te stijgen naar agro-ecologie en agroforestry, bewijst het succes van de lezingenreeks 'herstellende landbouw' die in de periode van april-mei 2022 doorging (online en offline) en ongeveer 1750 inschrijvingen telde. Om in te springen op deze interesse uit het onderwijs en het bredere publiek ontwikkelt het Consortium Agroforestry Vlaanderen (in samenwerking met Hogeschool Van Hall Larenstein uit Nederland) een set online lesmodules rond agroforestry. Hiervoor sloegen experts pedagogie en agroforestry de handen in elkaar. Deze lesmodules bestaan uit een basismodule (kennismaking met agroforestry), een aantal technische modules en tot slot een aantal praktische modules rond ontwerp. Met deze lesmodules willen we zoveel mogelijk actoren aanspreken want de module is ontwikkeld voor zowel landbouwers, beleidsmakers, (landbouw) studenten als iedereen die over agroforestry gehoord heeft en graag wil weten wat het precies inhoudt en hoe het werkt. De module is gemaakt op het niveau van hogeschoolstudenten en begint van nul. Bovendien kan iedereen op eigen tempo de lessen volgen en indien nodig kan er teruggekeerd worden naar een bepaald onderwerp dat men nog niet helemaal begrepen heeft of onder de knie heeft. Docenten kunnen deze E-academie ook opnemen in hun cursus als 'zelfstudie voor de student'. De module is opgebouwd met filmpjes om je zo dicht mogelijk bij de agroforestry praktijk te brengen. Het doel van deze E-academie is dat cursisten op het einde goed weten wat agroforestry precies inhoudt, welke voordelen eraan verbonden zijn en welke aandachtspunten belangrijk zijn bij ontwerp, beheer en aanleg van agroforestry systemen. De E-academie komt online op de website van Agroforestry Vlaanderen vanaf eind 2023.

Het systeem van actieclusters in het project Agroforestry2025 werkt duidelijk ook als een lerend netwerk. Er worden vragen gesteld aan elkaar, onderzoekers en andere actoren in de keten. Er wordt ervaring uitgewisseld. Er worden interessante artikelen, evenementen en boeken gedeeld. Daarnaast wordt er over gemeenschappelijke problemen gebrainstormd en een oplossing gezocht.

Momenteel loopt een nieuw project, DigitAF, dat gebruiksvriendelijke, praktische tools voor zowel beleid als landbouwers, adviseurs en andere actoren in de waardeketen ontwikkelt. De bedoeling is om deze bestaande en nieuwe beslissingsondersteunende tools handig in gebruik te maken en te ontsluiten met het doelpubliek. Ook deze instrumenten kunnen landbouwers en andere actoren meer kennis bij brengen en op weg helpen naar een voor hen optimaal agroforestry systeem.

AANBEVELINGEN/ ACTIES

Hieronder wordt een greep uit inspirerende acties en aanbevelingen rond educatie en voorlichting weergegeven.

- **Verspreiding online lesmodules:** Om optimaal gebruik te maken van de lesmodules moet deze tool breed bekend gemaakt worden. Hiervoor worden het best de landbouwhogescholen en landbouwadviseurs aangeschreven. Om leerkrachten en leerlingen te overtuigen van het nut van agroforestry en deze module kan het Consortium agroforestry langsgaan op deze hogescholen en een interactieve voorstelling van deze tool maken. Op deze manier zit het bestaan van de tool beter in het geheugen van de studenten en is de kans groter dat ze ervan gebruik maken. De tool kan ook gedeeld worden met de 3^e graad van het secundair landbouwonderwijs. Hiervoor kan men gebruik maken van KlasCement, een website waar leerkrachten en andere organisaties hun lesmateriaal over diverse onderwerpen delen. Om de tool bekend te maken bij het bredere publiek kan gebruik gemaakt worden van landbouworganisaties (Boerenbond, ABS, Boerennatuur, FERM, etc.) en andere middenveldorganisaties.
- Naast de online lesmodules hebben we verschillende andere informatiebronnen die een grote hulp zijn voor landbouwers, adviseurs en andere stakeholders. Het kennisloket op de agroforestry website bundelt interessante kennisfiches rond diverse thema's zoals wetgeving en subsidies, aanleg en beheer, de economische kant, voedselbossen etc. Ook de Agroforestry planner wordt aangeboden. Deze planner bevat 5 interactieve tools: DENTRO (boomsoortenkeuze), BETULA (ontwerptool), INTACT (kosten-batentool), CARAT (koolstofopslag tool) en MIMOSA (notenogst keuzetool). INTACT en DENTRO en zijn nog in opbouw en komen binnenkort online. Voor een optimaal gebruik van deze tools, is het een idee om **landbouwadviseurs en landbouworganisaties** op te leiden in het gebruik van deze tools zodat zij hun klanten en achterban hiermee kunnen helpen.
- De actieclusters treden op als een soort van **lerend netwerk** waarbij onderzoekers, landbouwers, verwerkers en andere actoren van elkaar leren en ervaringen uitwisselen op bijeenkomsten en excursies. Er moet gekeken worden hoe deze werking na afloop van het project kan gegarandeerd worden. Dit kan misschien een taak vormen van een eventueel 'agroforestry-loket' (zie eerder, hoofdstuk 1).

HOOFDSTUK 5: HET PAD SOCIALE OMGEVING

Om aan agroforestry te beginnen, moet een landbouwer zich gesteund voelen door zijn omgeving. Vrienden, familie, collega's, buurtbewoners en het brede publiek zouden achter de beslissing om met agroforestry te starten, moeten staan. Aan gezien agroforestry in onze maatschappij nog niet zo bekend is, is hier nog werk aan de winkel.

Samenvatting 5: Lopende acties binnen het pad 'Sociale omgeving'

- ✓ Om het draagvlak voor agroforestry bij landbouwers en buurtbewoners te vergroten werd gestart met het Leader project rond ambassadeurs in het Waasland. Landbouwers met agroforestry stellen op bepaalde tijden hun boerderij open waardoor andere boeren en burgers dit concept kunnen leren kennen, waardoor hun welwillendheid voor agroforestry zal toenemen. Dit idee kan in andere streken herhaald worden.
- ✓ Posters met een heldere uitleg over het concept agroforestry kunnen buurtbewoners bij velden informeren en een trots creëren bij de betreffende agroforestry landbouwer. Momenteel gebeurt dit voor voedselbossen in een samenwerking tussen Agroforestry 2025 en FoodForward.

Figuur 7: Samenvatting van de lopende acties binnen het pad 'Sociale omgeving'.

UITDAGINGEN

Neem iemand willekeurig van straat en de kans is groot dat hij of zij nog niet van agroforestry gehoord heeft. Veel mensen in onze samenleving kennen agroforestry als landbouwworm inderdaad niet en weten niet welke voordelen ermee samenhangen. Het klimaatbewustzijn en de bezorgdheid om de staat van onze natuur is er bij velen wel al. Soms uit deze bezorgdheid zich in felle reacties wanneer een bos of laan bomen gekapt wordt, ook al is er een goede reden voor de kap van die bomen zoals ziekte of dunnen van een bos voor bosverjonging. Regelmatig verschijnen er krantenartikelen met als kop 'politie grijpt in bij protest kap bomen', 'Van de Vlaming zijn boom kun je maar beter afblijven' of 'Antwerpenaars protesteren tegen kap kastanjabomen'. Met deze krantenkoppen in gedachten hebben sommige agroforestry boeren of potentiële starters al hun bezorgdheid geuit over het kappen van hun bomen binnen zoveel jaar. Negatieve reacties van hun buurtbewoners hebben ze begrijpelijkerwijs liever niet. De onwetendheid en angst van sommige burgers voor het kappen van bomen in agroforestry context moet dus aangepakt worden met een duidelijke uitleg naar hen toe. Dit onderstreept het belang van een maatschappelijk draagvlak voor agroforestry.

Daarnaast is er zoals al eerder aangehaald weinig kennis bij landbouwers over agroforestry. In de ogen van heel wat landbouwers is een boom soms nog iets lastigs, 'iets dat in de weg staat'. Naburige boeren kunnen dus onbegripvol en afkeurend reageren wanneer een landbouwer met agroforestry start. Iets wat landbouwers liever vermijden want iedereen draagt immers liever de goedkeuring van collega's mee dan de afkeuring. In hoofdstuk 4 werd al aangehaald welke acties dit gebrek aan kennis bij boeren trachten te verbeteren.

KANSEN

Begrip en draagvlak ontwikkelen begint het best op jonge leeftijd. Kinderen al kennis laten maken met agro-ecologie en agroforestry op spelenderwijze manier kan al van grote betekenis zijn. Veel scholen springen graag op die kar mee en gaan op boerderijklassen: een hele week logeren de kinderen op de boerderij en leren ze daar kennis maken met de dagelijkse taken van de boer en boerin. De school de Sterrebloem uit Deinze wil nog een stapje verder gaan en stuurt iedere woensdagvoormiddag een aantal kinderen samen met 1 of twee ouders naar de naburige agro-ecologische boerderij 'De Wassende Maan'. Daar helpen deze kinderen met allerlei taken en leren ze deze ook kennen door de seizoenen heen. Bijkomend voordeel is dat de ouders via hun kinderen meevolgen en fan zijn. De Sterrebloem en De Wassende Maan kunnen dit initiatief waarmaken door de Veranderwijs subsidie, een subsidie die helaas enkel voor een beperkte periode gebruikt kan worden. Alle partijen zijn echter fan en zoeken nog uit hoe ze dit op lange termijn kunnen verderzetten.

Om burgers en landbouwers spelenderwijs kennis te laten maken met agro-ecologie en agroforestry kan ingezet worden op een netwerk van ambassadeurs: verschillende landbouwers die af en toe hun boerderij openstellen voor andere landbouwers of voor burgers om over hun werking te leren. Argwanende of geïnteresseerde boeren en burens kunnen zo een kijkje komen en verlost worden van hun onwetendheid en eventuele vooroordelen. Momenteel is zo'n voorbeeld van een netwerk aan ambassadeurs terug te vinden in het Leader project 'Vergroten van kennis en draagvlak voor een herstellend voedselsysteem in het Waasland'. Het idee voor dit project ontstond tijdens een brainstorm voor de actiecluster 'maatschappelijk draagvlak'. Initiatiefnemer Pomona vzw bracht verschillende organisaties, lokale besturen en landbouwbedrijven samen om hieraan te werken. Bij deze landbouwers wordt een lerend netwerk opgestart met verschillende inspiratiesessies en een facebookgroep om voorbeelden en ervaringen uit te wisselen. De nadruk ligt op agro-ecologie, korte keten en de buurt betrekken.

AANBEVELINGEN/ACTIES

- Het Leader project rond de **ambassadeurs in het Waasland** is een mooi voorbeeld en een goede opstart naar het creëren van draagvlak voor agroforestry bij landbouwers en de bredere bevolking. Bij het beëindigen van dit project worden de goede praktijken van de lokale deelnemende boerderijen/ambassadeurs gebundeld. Er worden aanbevelingen gedaan hoe het ambassadeursproject ook in andere regio's herhaald kan worden.
- Om buurtbewoners kennis te laten maken met het concept agroforestry kunnen posters gemaakt worden door het Consortium Agroforestry Vlaanderen met een heldere uitleg over agroforestry en de voordelen ervan voor landbouwer en omgeving. Deze posters kunnen ter beschikking gesteld worden voor landbouwers om te downloaden. Deze landbouwers kunnen deze posters dan plaatsen bij hun velden als infobord. Nieuwsgierige wandelaars en fietsers pikken zo deze informatie op.
- Medewerkers van lokaal bestuur weten niet altijd goed wat agroforestry precies inhoudt. Via de VVSG (Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten) kan een brochure over het concept agroforestry, de voordelen ervan en een overzicht over de wetgeving errond doorgestuurd worden naar de medewerkers van steden en gemeenten. Dit niveau van bestuur beslist namelijk over de omgevingsvergunningen, belangrijk voor de start van agroforestry.

REFERENTIES

Agroforestry 2025 (2021-2023), verslagen actieclusterbijeenkomsten

Anny S. Facq E., Beirinck S., Lemeire E. & Ruysschaert G. (2022) A system analysis of carbon farming schemes in support of the wider implementation of carbon farming in Flanders (Belgium)

Borremans, L., Visser, M., Wauters, E. (2019) The development of agroforestry systems in Flanders. A Farming systems approach to social, institutional and economic inquiry.

Consortium Agroforestry Vlaanderen (2023), kennisloket, www.agroforestryvlaanderen.be

Consortium Agroforestry Vlaanderen (2023), Agroforestry Planner, www.agroforestryvlaanderen.be

Consortium Agroforestry Vlaanderen (2023), informatiefiche 'Overzicht financiële en praktische ondersteuning bij aanplant en beheer van bomen en struiken op of langs landbouwpercelen', [Overzicht financiële en praktische ondersteuning bij aanplant en beheer van bomen en struiken op of langs landbouwpercelen - Agroforestry \(agroforestryvlaanderen.be\)](http://www.agroforestryvlaanderen.be/Overzicht-financiële-en-praktische-ondersteuning-bij-aanplant-en-beheer-van-bomen-en-struiken-op-of-langs-landbouwpercelen-Agroforestry-agroforestryvlaanderen.be)

Departement Landbouw en Visserij, persoonlijke communicatie (2021-2023)

DigitAF (2023), www.digitaf.eu

Farmlife (2022), discussierondes masterclasses

FoodForward (2022), verslagen bijeenkomsten

Guiot. O (2022) Succesfactoren korte keten, ILVO (Instituut voor Landbouw, Visserij en Voedingsonderzoek)

Nood aan noot (2023), marktstudie verslag

Participatiemaatschappij Vlaanderen (2021)